

Praktinė filosofija

METAETIKA KAIP ROMANTIZMO FORMA

Alvydas Jokubaitis

Vilniaus universiteto
 Politikos teorijos katedra
 Vokiečių g. 10 LT-01130 Vilnius
 El. paštas: alvydas.jokubaitis@takas.lt

Straipsnis skiriamas metaetikos kritikai. Tai bandymas pagilinti Ronaldo Dworkino kritiką, kuri kai kuriais atžvilgiais yra ribota ir nenuosekli. Šis autorius mano, kad metaetika yra tam tikras etikos variantas, tačiau neatskleidžia jos turinio. Dworkinas teisus sakydamas, kad metaetiką formuoja Apšvietos epistemologinės prielaidos, tačiau jis nemato, kad už to stovi ir romantizmas. Metaetika gali būti aiškinama kaip romantinio mąstymo forma. Pagal nusistovėjusį požiūrį, ši disciplina dažniausiai siejama su Apšvietą. Straipsnio tikslas – įrodyti romantiškas metaetinio mąstymo prielaidas.

Pagrindiniai žodžiai: metaetika, romantizmas, metaetikos kritika

Įvadas

Metaetika yra paradoksalus dalykas. Savo pagrindinėmis prielaidomis ji yra mokslinio mąstymo įkvėpta disciplina, tačiau kartu ją valdo romantiškas požiūris į pasaulį ir filosofiją. Nors metaetika nėra vien angliškai kalbančių šalių filosofų kūrinys, šiame straipsnyje kalbama tik apie anglosaksų metaetiką. Taip daroma todėl, kad ji dabar ryškiausia šios disciplinos atstovė. Straipsnio tikslas – įrodyti, kad anglosaksų metaetika yra romantizmo forma. Siekiant išvengti platesnių diskusijų apie romantizmą, remiamasi viena iš jo sampratų. Jos autorius – vokiečių teisės ir politikos teoretikas Carlas Schmittas. Sukonkretinus straipsnio tikslą, galima sakyti, kad siekiama įrodyti, jog anglosaksų metaetika atitinka tai, ką Schmittas vadino „politiniu romantizmu“. Tik šįkart apsieinama be predikato „politinis“.

Anglosaksų metaetikai apibūdinti tinka „filosofinio romantizmo“ terminas.

Taip, metaetika yra klaida

Sunku rasti geresnį argumentų prieš metaetiką rinkinį, kaip Dworkino *Justice for Hedgehogs*. Tai viena radikaliosios šios disciplinos kritikų. Jos esmę sudaro mokslo ir etikos skirtumų bei pirmojo metodologinio agresyvumo išaiškinimas. Dworkinas kalba apie mokslinio mąstymo skverbimosi į etiką sukurtą „metaetinį kolonializmą“. Jo žodžiais, metaetika „skatina kolonijinę filosofiją: steigia mokslo ambasadas ir garnizonus vertybiniame diskurse tam, kad jį tinkamai valdytų“ (Dworkin 2011: 9). Nors knygoje vengiama skandalingų pareiškimų, jos pagrindinė išvada pakankamai radikali – „taip, metaetika yra klaida“ (Dworkin 2011: 67). Dworkinas siūlo įveikti mokslinio mąs-

tymo kolonializmą. Jo nuomone, moralė yra savarankiška visuomenės gyvenimo sritis. Metaetiką būtina atmesti kaip etikos savarankiškumą griaunančią discipliną. Dworkinas daug polemizuoja su metaetikais, tačiau jo paties moralės filosofija jau formuojama be pagrindinių šios disciplinos prielaidų.

Dworkinas mano, kad mokslas etikai primetė netinkamą tiesos sampratą, paskatino vertybinio neutralumo siekį ir pareikalavo viską grįsti hipotetiniais imperatyvais. Metaetikai bando sukurti vertybiškai neutralią moralės teoriją, laisvą nuo tiesioginio moralinių įsipareigojimų poveikio. Dworkino nuomone, tai neįgyvendinamas uždavinys. Friedrichas Nietzsche filosofams siūlė būti anapus gėrio ir blogio. Anglosakų metaetikai šį reikalavimą įgyvendina iš dalies. Jie atsiduria anapus gėrio ir blogio kaip etikos tyrinėtojai, bet pripažįsta etinius įsipareigojimus kaip eiliniai piliečiai. Jie į moralę žiūri ir įsipareigojusio, ir moralinės pareigos nepaisyti galinčio žmogaus akimis. XVIII a. italų dramaturgai šią situaciją aprašytų „dviejų ponų tarno“ komedija. Nieko panašaus neatsitinka su metaetika. Šios disciplinos atstovai mano, kad moralės sudvejinimas yra būtina jos pažinimo sąlyga.

Dworkinas kritikuoja metaetikų neutralumą ir skepticizmą, jo vadinamą „išorinio skepticizmo“ vardu. Pastarasis susijęs su bandymais į etiką žiūrėti iš šalies, kokios nors nemoralinės perspektyvos akimis. Mėginama rasti nemoralinį moralės pagrindą. Metaetikai nori būti panašūs į mokslininkus ir metafizikus. Tačiau jų disciplina negali būti suprasta pagal metafizikos analogiją. Metafizikai nagrinėja kitus klausimus negu fizikai. Metaetikai kalba apie tą patį, kas

rūpi paprastiesiems piliečiams. Tai, kas rūpi metafizikams, neturėtų rūpėti fizikams, tačiau to paties negalima pasakyti apie metaetikos ir etikos santykį. Metaetikai domisi tuo pačiu, kuo ir kiekvienas dorybes giriantis ar ydas smerkiantis žmogus, tačiau prie to būtinai priduria kokią nors mokslinę (ar tariamai mokslinę) tezę. Jie, pavyzdžiui, gali sakyti, kad genocidas yra blogis, bet sykiu pridurti, kad moralės teiginiai nėra nei teisingi, nei klaidingi. Dworkino nuomone, tai akivaizdus prieštaravimas. Prie teiginio „genocidas yra blogis“ pridūrus žodį „objektyvus“, nesikeičia jo pirminė prasmė. Nuoroda į objektyvumą yra tik barokinis pakartojimas (Dworkin 1996: 110).

Dworkino žodžiais, „moralė išsilaiko arba žlunga savo pačios įgaliojimais“ (Dworkin 2011: 79). Mokslas negali įrodyti etikos tiesos, nes pastaroji yra ne teorinio tyrimo, bet moralinio pasirinkimo rezultatas. Artimo meilė, kuklumas, savęs atsižadėjimas ar didvyriškumas nereikalauja mokslinio įrodymo. Doras žmogus gali pateisinti savo dorybes, nelaukdamas mokslinių tyrinėjimų pabaigos. Mokslinio mąstymo perkėlimas į etiką griauna jos savarankiškumą. Moralė neturi gamtos mokslams būdingos išorinės tikrovės ir nepriklauso nuo jos pažinimo metodų. Moralės subjektas pirmiausia susiduria su asmeniniu pasirinkimu, o ne nuo jo nepriklausoma tikrove. Jis turi mąstyti apie dorybes, o ne apie fizikos ar logikos pažinimą. Tai, ką jis po ilgesnių ar trumpesnių apmąstymų vadina moralės tiesa, ir yra tiesa, paskutinė instancija, nors aplinkiniai dėl to gali turėti didelių abejonių.

Kritikuodamas metaetiką, Dworkinas gina „paprastą požiūrį“ į dorovę (*ordinary view*), būdingą visiems moralės subjektams.

Šis požiūris artimas ankstesnių laikų konservatorių pažiūroms į moralę. Šiuolaikinio konservatizmo kūrėjas Edmundas Burke'as yra sakęs, kad „dorovėje jokių atradimų ir neturi būti“ (Burke 2009: 77). Metaetikai atmeta šį konservatyvų įsitikinimą. Jie ieško vis naujų požiūrio į moralę perspektyvų ir kuria vis naujas teorijas. Per paskutinius du amžius išėikvota daug išvalgaus proto kuriant etikos teorijas, išdėstyta geometrijos, logikos, psichologijos, kalbos teorijos, biologijos, neuromokslo, sociologijos, ekonomikos ar racionalaus pasirinkimo teorijos metodais. Teorinis originalumas metaetikams yra daug svarbesnis dalykas negu dorovė, kurią Jean Jacques Rousseau vadino „paprastų sielų mokslu“ (Ruso 1979: 45). Po metaetikų „moksliniais“ atradimais slepiasi keistos teorinės idėjos, tokios kaip natūralistinis paklydimas, realizmas, emotyvizmas, konstruktyvizmas ar diskusija apie moralinės atsakomybės neįmanomybę.

Metaetikai sąmoningai bėga nuo to, ką Dworkinas vadina „paprastu požiūriu“. Jie užsidaro savo pačių sukurtų idėjų, sąvokų, argumentų ir teorijų pasaulyje, į eilinių žmonių įsitikinimus žiūri iš aukšto, kaip į mokslo nepalietą prasčiokų pasaulį. Metaetikai gali nesiskaityti su sveiku protu, kasdiene patirtimi, tradicijomis, įpročiais ir papročiais. Jiems rūpi žmogaus proto gebėjimas skaidyti ir jungti idėjas. Susidūrus moralės ir mokslo interesams, jie renkasi pastaruosius. Dorovė jiems yra nesibai giančių mokslinių eksperimentų objektas. Siekiama atrasti kažką naujo, ko negalima būtų vadinti „paprastu požiūriu“. Analitinė sąvokų kombinatorika metaetikams yra svarbesnė už moralinius išipareigojimus. Jie mano, kad savo intelektualiais eksperimentais negali padaryti žalos etikai, nes tik

analizuoja, formuluoja hipotezes, eksperimentuoja ir atmeta nepagrįstas teorijas. Jie jaučiasi darantys tą patį, ką ir kiti vertybėms neutralūs mokslininkai.

Charleso Tayloro nuomone, modernioji Vakarų epistemologija pakeitė moralės supratimą. Jo žodžiais, „epistemologinė tradicija yra susieta su kai kuriomis svarbiausiomis moralinėmis ir dvasinėmis mūsų civilizacijos idėjomis“ (Taylor 1995: 8). Šis požiūris atitinka Dworkino intencijas. Jis mano, kad anglosaksų metaetika yra Apšvietos filosofinės tradicijos tęsinys. Nesileidžiant į filosofijos istorijos diskusijas galima sakyti, kad René Descartes'o metodologinės nuostatos tapo metaetinių tyrinėjimų pagrindu. Anglosaksų metaetika įkūnija pagrindines prancūzų filosofo metodologines pažiūras. Skirtumas tik tas, kad Descartes'as turėjo didelių abejonų dėl savo metodologinių įsitikinimų perkėlimo į etiką. Jis siūlė vadovautis *une morale par provision*. Pastaroji atitinka tai, ką Dworkinas vadina „paprastu požiūriu“. Išplečiant jo kritiką galima sakyti, kad anglosaksų filosofai vadovaujasi Descartes'o samprotavimais apie metodą, išvaduotais nuo provizorinės etikos apribojimų.

Metaetika yra tam tikras požiūris į etines idėjas. Šios disciplinos kūrėjai mano, kad mokslininkai gali neribotai eksperimentuoti su idėjomis. Metaetikai naudoja dvi skirtingas praktinio proto sampratas. Vieną jų galima apibūdinti kaip „suvaržyto praktinio proto“ koncepciją, o kita nežino jokių kasdienės etikos apribojimų ir paklūsta vien tik mokslinio tyrinėjimo logikai. Atskiri metaetikai gali būti tradicinės etikos ar „paprasto požiūrio“ šalininkai, tačiau pažvelgus į metaetinių tyrinėjimų visumą matyti, kad šią discipliną valdo Paulo Feyerabend

išpopuliarintas *anything goes* principas. Kiekvienai moralės tiesai metaetikai būtinai nori priešstatyti kokį nors nekasdienį požiūrį. Jie nepripažįsta savaime suprantamų principų, normų ir taisyklių. Immanuelis Kantas *Grynojo proto kritikos* pratarinėje skeptikus apibūdino kaip sėslią žemdirbystę naikinančius klajoklius (Kantas 1982: 28). Metaetikai savo tyrinėjimais klajoja tarp viena kitą neigiančių teorijų, koncepcijų ir idėjų.

Jie nori skaitytojus stebinti net tada, kai tam nėra jokio svaresnio pagrindo, kai visi žino, kad moralė gali būti suvesta į nedidelį dorybių skaičių. Anglosaksų metaetikai ginčijasi dėl etikos pagrįstumo žinodami, kad jų ginčas pateko į neišsprendžiamas antinomijas. Jie negali ištrūkti iš to, ką Kantas vadino grynojo proto antinomijomis. Vokiečių filosofas manė, kad praktinis protas pajėgus išspręsti teorinio proto neišsprendžiamas antinomijas. Anglosaksų metaetikai elgiasi priešingai – jie tik dar labiau didina neišspręstų antinomijų skaičių. Žvelgiant į jų tarpusavio diskusijas matyti, kad disciplina neįsivaizduojama be viena kitai oponuojančių stovyklų – kognityvistai oponuoja nonkognityvistams, natūralistai – antinatūralistams, teleologai – deontologams, deskriptyvistai – preskriptyvistams, emotyvistai – racionalistams, monistai – pliuralistams. Susitaikius dviem oponuojančioms metaetikų stovykloms, būtinai atsiranda naujos distinkcijos, priešstatos ir antinomijos.

Anglosaksų metaetikai praktinį protą pavertė teorinių eksperimentų laboratorija. Metaetinę analizę galima palenkti į Kanto moralės filosofijos pusę, bet tik tol, kol neatsiranda norinčių ginti utilitarizmą, ją galima palenkti į pozityvizmo pusę, bet tik tol, kol nepasirodo antipozityvistai. Šią discipliną

nesunkiai galima palenkti į moralinį subjektyvizmą ir objektyvizmą, reliatyvizmą ir absoliutizmą, kognityvizmą ir emotyvizmą, modernizmą ir postmodernizmą, teologiją ir ateizmą, liberalizmą ir konservatizmą, kosmopolitizmą ir nacionalizmą. Metaetika panaši į neišsprendžiamų filosofinių ginčų lauką, kur nauji argumentai yra tik pretekstas dar naujesniems argumentams kurti. Vienintelis bendro sutarimo dalykas yra įsitikinimas, kad būtina jungti, skaidyti, maišyti ir kaitalioji idėjas. Dėl šio įsitikinimo sutariama žinant, kad kasdienio pasaulio žmonės į moralę žiūri kitaip. Jie rūpinasi dorybėmis ir asmeniniais išipareigojimais. Metaetikams šis užsiėmimas atrodo mažai įdomus ir patrauklus. Juos domina teorinė intriga. Naujų idėjų labai jie pasirenkę kasdienio gyvenimo normų nevaržomiems intelektualiniams eksperimentams.

Dworkinas metaetiką vadina klaida, tačiau iš jo samprotavimų sunku suprasti, kodėl tai klaida. Neaiškumas atsiranda dėl jo požiūrio į mokslą nenuoseklumo. Vienose *Justice for Hedghogs* vietose sakoma, kad metaetika yra klaida, nes pasidavė mokslinio mąstymo standartams (Dworkin 2011: 417–419). Kitose įrodinėjama, kad skepticizmas nebūtinai yra mokslinio mąstymo padarinys, ir teigiama, kad mokslo epistemologija moralei yra daug artimesnė negu religija. (Dworkin 2011: 82–86). Dworkinas nenori pripažinti, kad bet koks ilgesnis mokslinio mąstymo sąlytis su etika baigiasi moraliniu skepticizmu. Jis teisingai sakydamas, kad skepticizmas nebūtinai yra mokslo kūrinys. Tačiau klysta manydamas, kad mokslas gali pažinti etiką, neskatindamas skepticizmo.

Dworkinas nemato, kad mokslinis kolonializmas veikia ne tik metaetikos, bet

ir etikos lygmeniu. Kasdienio pasaulio žmonės nesunkiai išmoksta mąstyti pagal metaetikos standartus. Jie taip pat nori būti vertybiškai neutralūs, viską stebėti iš šalies, neįsipareigoti ir samprotauti apie moralės teiginių statusą, o ne dorybes. Mokslinis pasaulio supratimas gali formuotis ne tik metaetika, bet ir tai, ką Dworkinas vadina „paprastu požiūriu“. Metaetinis mąstymas peržengia jį išpuoselėjusios teorinės disciplinos ribas ir tampa sudedamąja „paprasto požiūrio“ dalimi. Kritikuodamas metaetikos klaidą, Dworkinas klysta. Jis atmeta Apšvietos epistemologinį kodeksą, bet toliau rodo simpatiją jį sukūrusiam mokslui. Tai neleidžia pamatyti, kad mokslas etiką gali pasiekti tiesiogiai, be metaetikos pagalbos. Šios disciplinos savitumas nėra susijęs vien tik su mokslinio mąstymo įtaka. Mokslas ir be metaetikos pajėgus kolonizuoti etiką. Dworkino požiūrio nenuoseklumas – su mokslu ir prieš jį – skatina ieškoti metaetikos šaltinių, nurodančių ne tik į Apšvietą.

Analitika virsta romantika

Nėra abejonės, kad metaetikai atvirai rodo palankumą mokslui. Tačiau nereikėtų pernelyg pasiduoti šiam jų pačių kuriamam savo intencijų aiškinimui. Dworkino nuomone, metaetika yra ne tik teorija, bet ir etika. Jo žodžiais, „filosofiniai iššūkiai moralės teiginių teisingumui yra substanciali moralės teorija“ (Dworkin 2011: 34). Tačiau Dworkinas niekur nepaaiškina, kokia etika įkvepia metaetikų ieškojimus. To neįmanoma padaryti vien nuorodomis į mokslą ar Apšvietos epistemologinį kodeksą. Akivaizdu, kad nė vienas šių dalykų nėra etika. Būtina ieškoti kitų metaetikos gyvybę palaikančių etikos šaltinių. Sakydami, kad genocidas yra blogis, bet pridurdami,

kad moralės teiginiai nėra nei teisingi, nei klaidingi, metaetikai siūlo sudvejintą moralės supratimą. Dworkinas nepaaiškina šio sudvejtinimo priežasčių. Būtina atsakyti į klausimą „Kokia etika įkvepia metaetikų bėgimą nuo kasdienybės?“

Atsakymas į šį klausimą iš pirmo žvilgsnio atrodo netikėtas – romantizmas. Nors metaetikai jaučia simpatiją mokslui, jų teorinius ieškojimus valdo romantizmo filosofijai būdingos nuostatos. Dworkinas teisingai sakydamas, kad metaetika pasidavė Apšvietos epistemologijai, tačiau kartu būtina matyti ir kitą svarbų aspektą. Metaetiniai tyrinėjimai kai kuriais atžvilgiais atitinka pagrindines romantiškojo mąstymo prielaidas. Nors metaetikų kūriniai nesukelia poezijai ar dailei būdingo estetinio susižavėjimo, dvasios pakylėjimo, emocijų proveržio ir nepanašūs į grožinės literatūros kūrinius, tai nereiškia, kad nėra svaraus pagrindo juos gretinti su romantizmu. Net jeigu metaetika yra nevykęs romantizmo variantas, tai vis vien įrodo šių dviejų reiškinių giminystę.

Bandant įrodyti metaetikos ir romantizmo ryšį, būtina išsiaiškinti, kas yra romantizmas. Tai didelis atskiras uždavinys, kurį sprendžia humanitarinių mokslų atstovai. Nesivieliant į platesnes diskusijas, pirmenybę galima teikti vienai iš romantizmo sampratų, kuri padeda trumpiausiu keliu pasiekti straipsnio tikslą. Šios sampratos autorius yra vokiečių teisės ir politikos teoretikas Carlos Schmittas. Jo romantizmo samprata pasižymi dviem pranašumais. Pirma, ji aiškiai apibūdina romantizmo prigimtį. Schmittas pateikia apgalvotą ir nuoseklią „romantiškosios dvasios struktūros“, kaip jis pats ją vadino, charakteristiką. Antra, šio autoriaus romantizmo samprata

leidžia pateikti plačias filosofines reiškinių interpretacijas. Jis siūlo ne tik istorinę romantizmo fenomeno analizę, bet ir tai, ką galima apibūdinti kaip „romantizmo metafilosofiją“. Ši aplinkybė leidžia meta-teorijos lygmeniu sugretinti dvi skirtingas filosofinio mąstymo tradicijas.

Schmittas romantizmą suvokia kaip pasaulėžiūrą, metafiziką ir dvasios struktūrą. Jo sampratos branduolį sudaro „subjektyviojo okazionalizmo“ koncepcija. Lygindamas Géraud'o de Cordemoy, Arnoldo Geulincxo ir Nicolas'o Malebranche'o okazionalizmą ir romantizmą, pastarąjį jis apibūdina kaip „subjektyvųjį okazionalizmą“. Klasikiniai okazionalistai manė, kad Dievas užtikrina fizinio ir dvasinio pasaulio ryšį. Romantikai sutrauko šią būties grandinę. Jie į tikrovę žvelgia kaip į individo kūrybinėms galioms taikyti duotą medžiagą. Schmitto žodžiais, „jei kas nors visiškai ir apibrėžia romantizmą, tai tik santykio su *causa* neturėjimas“ (Schmitt 1986: 82). Romantikus domina ne objektyvūs priežastiniai ryšiai, bet subjektyvios interpretacijos. Jie žaidžia su faktais, daiktais ir reiškiniais, eksperimentuoja su morale ir teise, rūpinasi ne moksliniu pažinimu, bet estetiniais išpūdziais. Pasaulis tampa pabaigos neturinčiu romanu, ką ir nurodo pats romantizmo terminas.

Romantikai bet kurį reiškinį paverčia subjekto kūrybinės vaizduotės objektu. Klasikinio okazionalizmo Dievas pakeičiamas individo subjektyviu požiūriu į pasaulį. Schmitto nuomone, bet kuris dalykas romantikams yra tik *occasio* naujiems kalbiniams žaidimams pradėti. Jie nutrina ribą tarp minties ir tikrovės, atitrūksta nuo nusistovėjusios daiktų ir normų tvarkos, ieško progos mesti iššūkį nustovėjusiems požiūriams, stebina ir šokiruoja. Maištas

prieš kasdienybės pasaulį, o tiksliau – nusistovėjusį jo supratimą, yra vienas iš visuotinai pripažintų romantizmo principų. Schmittas prie to priduria „subjektyviojo okazionalizmo“ koncepciją. Jo nuomone, romantikai išlaiko klasikinio okazionalizmo struktūrą, bet vietoj Dievo įrašo subjektą. Romantikas viską nori suvokti kitaip, nepaisydamas nusistovėjusių taisyklių ir normų. Nesiskaitymas su normomis tampa pagrindine norma. Šiuo principu besivadovaujančius filosofus Kantas vadindavo „proto virtuozaais“ (Kantas 1982: 572).

Schmittas manė, kad romantikai nepajėgūs sukurti moralės, teisės ir politikos filosofijos. Jo žodžiais, „normalumas yra neromantiškas dalykas, nes bet kuri norma griauna okazionalistinį romantizmo laisvumą“ (Schmitt 1986: 161). Tai klaidingas įsitikinimas, kurį paneigia susidvejinęs metaetikų požiūris į dorovę. Šios disciplinos kūrėjai sugeba derinti romantiškąjį laisvumą ir kasdienes moralinius įsipareigojimus. Schmittas nenumatė tokio laisvės ir susivaržymo derinio. Praktinis įsipareigojimas gali pasirodyti kartu su jo teoriniu peržengimu. Dworkinas šį reiškinį aiškina kaip mokslo kolonializmo padarinį. Tačiau tai ne iki galo įtikinantis aiškinimas. Būtina įsiklausyti į Schmitto argumentus. Šis autorius mano, kad romantizmas yra ne substancija, bet veiksmas. Prasminga kalbėti ne apie nekintamą romantizmo esmę, bet apie skirtingų reiškinų romantizavimą. Pripažinus šią prielaidą, metaetika taip pat gali būti siejama su romantizmu. Ši save su mokslu tapatinanti disciplina tapo nuo tikrovės atitrūkusiū žaidimų kambariu, kuriame skirtingų mokyklų prieštaravimai ir požiūrio naujumas svarbiau negu būdo dorybės.

Dworkino metaetikos tapatinimas vien su Apšvieta yra nepagrįstas. Tai galima daryti žvelgiant į šios disciplinos kūrėjų intencijas, bet ne į jų kūrybos visumą ir rezultatus. Pastarieji rodo neabejotinus ryšius su romantizmu. Metaetikų kuriamas teorinių argumentų pasaulis atitinka pagrindinius romantiškojo mąstymo standartus. Schmitto nuomone, romantikų pasaulis – tai „pasaulis be substancijos ir funkcinio sąryšio, pasaulis be sprendimo, galutinio apeliacinio teismo, nusitęsiantis į begalybę ir vedamas magiškos atsitiktinumo rankos“ (Schmitt 1986: 19). Ši romantizmo charakteristika tinka metaetikų kūrybai apibūdinti. Jie į etiką žiūri kaip į dar vieną progą savo kūrybiniams gebėjimams išbandyti, atmeta mintį apie moralės substancialumą, nekintamumą, skatina redukcionizmą, kritikuoja pretenzijas į absoliučią tiesą, pripažįsta tik hipotetinius imperatyvus ir mėgaujasi funkcionalistiniais aiškinimais. Susižavėjimas mokslinio tyrimo metodais rodo neabejotinus metaetikos ir Apšvietos ryšius. Tačiau tyrinėjimų rezultatai demonstruoja romantišką atotrūkį nuo tikrovės. Nuo metaetinės analizės netoli iki surrealistinių fantasmagorijų. Pasak Jacobo Taubes, žodžio „surrealizmas“ priešdėlis „siur“ reiškia tą patį, ką ir graikiškas „meta“ (Taubes 2010: 105). Tarp metaetikos ir surrealizmo dažnai nėra esminio skirtumo.

Metaetikai niekada nenorėjo būti panašūs į menininkus, tačiau jų darbų visuma atitinka tai, ką Schmittas vadina „subjektyviuoju okazionalizmu“. Šį dalyką gerai išryškina Dworkino metaetikos kritika. Kritikuodamas Apšvietos epistemologinį kodeksą, jis netiesiogiai pakiša mintį apie galimą romantizmo poveikį. Metaetiką

formuoja ne tik mokslas, bet ir romantiškas požiūris į filosofinės kūrybos prasmę. Savo kritišku nusistatymu kasdienybės atžvilgiu, nuolatinio naujumo siekiu, nesibaigiančiu maištu prieš nusistovėjusias pažiūras, ironija, neišsprendžiamomis antinomijomis ir praktinių įsipareigojimų baime metaetikai panašūs į romantikus. Dworkinas siūlo išsivaduoti nuo Apšvietos epistemologinio kodekso. Tai pagrįstas reikalavimas. Tačiau nesunku pastebėti, kad tam tikrame metaetinių tyrinėjimų taške susitinka Apšvieta ir romantizmas.

Anglosaksų metaetika pateko į savo pačios paspėstus spąstus – atsiriboję nuo to, ką Dworkinas vadina „paprastu požiūriu“, metaetikai liko su nesibaigiančia analitinių proto tiesų kombinatorika. Pastaroji sėkmingai gali būti taikoma formaliuose ir gamtos moksluose, tačiau perkelta į etiką ji sugriauna šios žmonių gyvenimo srities savarankiškumą. Įsigali požiūris, kad moralę galima paaiškinti nemoraliniais argumentais. Tai lemia klaidingas proto vaidmens suvokimas. Blaise'as Pascalis yra sakęs, kad „žmogaus protas palenkiamas į visas puses“ (Pascal 1997: 91). Žmogaus proto lankstumas negali būti be išlygų perkeltas į etiką, kuri susieta su papročiais, įpročiais, išankstinėmis nuostatomis ir prieraišumais. Lanksti filosofinė analizė iš esmės skiriasi nuo ne tokios lanksčios etikos. Lygindamas, skaidydamas, gretindamas ir jungdamas idėjas žmogaus protas negali rasti gėrio ir blogio. Tai pagrindinė Davido Hume'o filosofijos išvada, kurią Dworkinas padaro savo metaetikos kritikos pagrindu. Schmittas padeda suvokti kitą svarbų dalyką – metaetikai žaidžia uždarus, vien tik jiems įdomius žaidimus, kurie grindžiami romantišku atotrūkiu nuo tikrovės.

Metaetika yra ne tik moralės sumokslinimas, bet ir jos romantizavimas. Metaetikai sutraukia ryšius tarp nusistovėjusių sąvokų, maištauja prieš kasdienybę, pasitraukia į atskirą idėjų pasaulį, siekia naujumo ir originalumo, paskęsta nesuderinamuose požiūriuose ir antinomijose. Schmitto nuomone, romantikai taip stipriai atitrūksta nuo tikrovės, kad jau negali sukurti utopijos. Tai būdinga metaetikų darbams. Jie sukūrė atskirą teorinių argumentų pasaulį, kurio neįmanoma apibūdinti nei kaip tikrovės, nei kaip utopijos. Nesibaigiančios mokslinio tikrumo paieškos virto nesibaigiančiu predikato „tiesa“ dėliojimu prie vis naujų idėjų ir teorijų. Schmitto nuomone, „romantikų tikrovė oponuoja kuriai nors kitai tikrovei. „Teisingas“ ir „tikras“ reiškia realaus ir to, kas duota, atmetimą. Galiausiai, egzistuoja tik tai, kas yra kita vieta ir kitas laikas, kas absoliučiai skirtinga“ (Schmitt 1986: 92). Kuo daugiau metaetikai kuria naujų teorijų, tuo labiau stiprėja romantiškas jų tyrinėjimų visumos išpūdis.

Pripažinus, kad dorovė yra savarankiška žmonių gyvenimo sritis, visokie bandymai ją grįsti mokslo metodais yra nevykusi fantazija. Nėra jokio rimtesnio pagrindo manyti, kad tai įgyvendinamas uždavinys. Dworkino *Justice for Hedgehogs* demaskuoja metaetikų susidvejinimą. Jie pripažįsta kokią nors konkrečią moralės tiesą, bet sykiu gali teigti, kad moralės teiginiai nėra nei teisingi, nei klaidingi. Jų teorinė tiesa save gali pateisinti vien tuo, kad nauja. Schmitto žodžiais, „nebėra *ovum*, vien tik *novum*“ (Schmitt 2008: 128). Metaetikus domina ne tiesa, bet teorinė intriga. Jie nori už kiekvieno pažįstamo reiškinių rasti kažką nepažįstama ir nauja. Nors jų darbai skiriasi nuo impresionistinių meno kūrinių,

pagrindinė jų nuostata artima šiuo terminu apibūdinamiems reiškiniams. Skirtumas tik tas, kad meno kūriniai atvirai išauga iš romantizmo, o metaetikai slepia savo ryšius su juo. Analitinė metaetikų kombinatorika yra paslėptas romantizmas. Tiek metaetikos, tiek romantizmo atveju veikia tas pat Schmitto aprašytas „subjektyvusis okazionalizmas“.

Metaetikams rūpi ne tikrovė, bet kūrinio idėja. Schmitto žodžiais, romantikai tikrovę pakeičia „nesibaigiančiu pokalbiu“ (Schmitt 1986: 27). Tą patį galima pasakyti apie metaetikus. Jie sukūrė atskirą teorinių argumentų pasaulį, turintį savo taisykles, normas ir vertinimo kriterijus. Metaetikai piešia moralės paveikslą, žiūrėdami ne į ją, bet į mokslinius tyrinėjimus. Juos domina loginiai, semantiniai, pragmatiniai, psichologiniai, biologiniai, sociologiniai ar ekonominiai moralės aiškinimai. Įvedus logiką, jie būtinai pradeda ginčytis moralės logikos klausimais, sukūrus kalbos aktų teoriją, prasideda diskusijos apie komunikacinę moralės funkciją, o perėjus prie psichologijos ar sociologijos, randama daugybė naujų nemoralinių moralės aiškinių. Moralė verčiama kalbėti užkariautojų kalba, užmirštant, kad jos „tiesa žmonėms visada po ranka, kaip ne visada pasiekiamą mokslo tiesa“ (Dworkin 2011: 122). Dworkinas pastebėjo vieną moralės užkariautoją. Tačiau iš tikrųjų darbuojasi du. Kartu su epistemologiniu Apšvietos kodeksu veikia romantiškas požiūris į filosofinę kūrybą. Richardas Rorty savo vėlyvuosiuose darbuose reikalavo romantizuoti Vakarų filosofiją, ypač anglosaksišką jos dalį (Rorty 1992). Tai tuščias reikalavimas. Ši filosofija ir taip jau yra užtektinai romantiška.

Išvados

Anglosaksų metaetika paryškina kai kurias senas filosofinio pažinimo problemas. Filosofai visada norėjo peržengti kasdienio pasaulio žmonių supratimą. Tačiau etika yra išskirtinis atvejis. Jos kasdienis supratimas niekada nepraranda savo galios. Klasikiniai filosofai manė, kad moralinis žinojimas reikalingas ne dėl žinojimo, bet susijęs su būdo dorybėmis. Atsisakydama šio įsitikinimo, anglosaksų metaetika yra ne tik Apšvietos, bet ir romantizmo filosofinės tradicijos įkaitė. Šios etinių tyrinėjimų tradicijos esmę gerai apibūdina principas, teigiantis, kad visos kombinacijos yra įmanomos ir vienintelis kombinavimo reikalavimas – niekada nesiliauti kombinavus. Pasidavę analitinės kombinatorikos idėjai, metaetikai griaua dorovės substancialumo suvokimą.

LITERATŪRA

Burke, E., 2009. *Apmąstymai apie Prancūzijos revoliuciją*. Vilnius: Žara.

Dworkin, R., 2011. *Justice for Hedgehogs*. Cambridge, Massachusetts; London, England: The Belknap Press of Harvard.

Dworkin, R., 1996. Objectivity and Truth: You'd Better Believe It. *Philosophy and Public Affairs* 25(2): 87–139.

Kantas, I., 1982. *Grynojo proto kritika*. Vilnius: Mintis.

Pascal, B., 1997. *Mintys*. Vilnius: Aidai.

Rorty, R., 1992. *Contingency, Irony, and Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tai svarbi Schmitto romantizmo kritikos idėja, padedanti gilinti Dworkino pasiūlytą metaetikos kritiką.

Filosofai kalba apie kelis skirtingus žmogiškojo patyrimoodusus – praktiką, teoriją, religiją ir meną. Šiųodusų tarpusavio pokalbyje negali būti monopolistų. Kiekvienas yra savaip prasmingas ir nepakartojamas. Dworkino nuomone, mokslininkai bando kolonizuoti etikos supratimą. Tai pagrįsta išvalga. Tačiau nepastebėtas liko kitas svarbus aspektas. Mokslinis požiūris į etiką yra suaugęs su romantišku požiūriu į filosofinę kūrybą. Už moksliniam mąstymui atstovaujančios metaetikos stovi ne tik Apšvieta, bet ir romantizmas. Nors Schmittas nepripažino atskiros romantizmo moralės filosofijos, išplečiant jo kritiką galima sakyti, kad už metaetikos stovi romantiška etika.

Ruso, Ž. Ž., 1979. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis.

Schmitt, C., 1986. *Political Romanticism*. Cambridge, Massachusetts; London, England: The MIT Press.

Schmitt, C., 2008. *Political Theology II: The Myth of the Closure of any Political Theology*. Cambridge: Polity Press.

Taubes, J., 2010. *From Cult to Culture: Fragments Toward a Critique of Historical Reason*. Stanford, California: Stanford University Press.

Taylor, Ch., 1995. *Philosophical Arguments*. Cambridge; London: Harvard University Press.

METAETHICS AS A FORM OF ROMANTICISM

Alvydas Jokubaitis

S u m m a r y

This paper presents a critique of metaethics. It is an attempt at deepening the critique proposed by Ronald Dworkin, which is in some respects limited and inconsistent. Dworkin is right in saying that

metaethics is based on the epistemological premises of the Enlightenment, but it has to be pointed out that he overlooks the influence of Romanticism. Metaethics can be understood as a form of romantic

thinking. There is a widespread consensus according to which this discipline is linked with the ideas of the Enlightenment. The aim of this paper is to prove that metaethics is based on premises which are romantic.

Philosophers doing metaethics cut off all links between established concepts, revolt against common sense, retreat into a realm of ideas, strive for novelties and originality, get lost between incompatible viewpoints and antinomies. They want to find something new and unexpected behind daily

phenomena. Works of metaethics are different from impressionistic pieces of art, but their guiding attitude is the same. The main difference is that the artists do not deny their relationship with Romanticism, whereas philosophers doing metaethics never openly talk of such relations. Metaethics is a disguised form of Romanticism. The principle that Carl Schmitt called “subjectified occasionalism” is operational in both cases.

Keywords: metaethics, romanticism, critique of metaethics

Iteikta 2012 12 18